

Prirodzenosť myslenia nemožno potlačiť

Roman Cardal

5. júla 2022 ✝ Spoločnosť ✝ Filozofia

Zdroj: pxhere.com

1. Len idiot má svoju pravdu

Samotná filozofia sa zrodila z boja – z polemiky vedenej proti mýtu (grécke slovo *polemos* znamená *boj*). Opakom mýtu je logos. Hérakleitos naň kladie veľký dôraz, pretože si uvedomuje jeho nesmiernu silu a rozpätie. Jedna z jeho slávnych pasáží odhaľuje Hérakleitovo presvedčenie o mimoriadnej bytosti vybavenej rozumom (logosom): „*Kráčajúc, nenašiel by si hranice duše, aj keby si prešiel všetky cesty; taký hlboký má zmysel* (logos).

Ak by sme ľudskému rozumu stanovili nejakú hranicu a zakázali mu ju prekračovať, znásilnili by sme jeho vlastnú prirodzenosť, pretože bytosť, ktorá má rozum, sa nemôže nepýtať, čo leží za touto hranicou. Ak by tam nič neležalo, hranica by prestala byť hranicou, pretože hraničiť možno len s niečím, a nie s ničím. „Hranicu duše“, tzn. posledný limit jej činnosti, nemožno nájsť. Len nekonečno je to, k čomu rozumná bytosť smeruje ako k svojmu cieľu. Nekonečno je a nie je „predmetom“ ľudského smerovania – je, pretože každé obmedzenie je ním nevyhnutne prekonávané; nie je, pretože ako nekonečné nie je znázorniteľné ničím konkrétnym, čo by toto smerovanie orientovalo na jasne vymedzenú cestu. Možno aj preto si Hérakleitos myslí, že „*zomretých ľudí čaká to, v čo nedúfajú a čo nepoznajú*“.

Logos je schopnosť chápať úplne všetko, čo je. Aby sa takéto poznanie dosiahlo, je potrebné dôjsť k odhaleniu toho, čo majú všetky veci *spoločné*. Tu opäť prichádza k slovu základné Hérakleitovo presvedčenie – nič neexistuje bez vzťahu k inému od seba; absolútna izolácia nejakej skutočnosti od skutočností iných by ju pripravila o jej samotnú existenciu. Kozmos je komunikácia medzi jeho časťami a logos túto komunikáciu v sebe reprodukuje. Preto sa jej prítomnosť v človeku prejavuje v schopnosti *jazykovej komunikácie* – mnohí jednotlivci sa vzájomne dorozumievajú a hoci sú rozdielni, dokážu sa zhodnúť na význame slov, ktoré používajú. Ak by sa každý uzavrel do svojho vlastného videnia sveta, komunikácia medzi ľuďmi by bola nemožná. Slová by prestali plniť komunikačnú funkciu; mentálny svet jedného človeka by bol absolútne cudzí mentálnemu svetu druhého človeka. Ale každodenný styk ľudí je dôkazom, že nijaká súkromná pravda neexistuje.

Hérakleitos sa k tejto otázke vyjadruje v dvoch známych fragmentoch: „*Je potrebné riadiť sa spoločným, ale hoci je rozum (logos) spoločný, väčšina ľudí žije, akoby mala svoje osobitné myslenie.*“ (...) „*Bdejúci majú jeden spoločný svet, ale spiaci sa obracajú každý do svojho vlastného.*“ Ide vlastne o odmietnutie relativistického ponímania ľudského myslenia a vyzdvihnutie jeho schopnosti vstúpiť do jednoty s poznávaným objektom i s ďalšími mysliacimi subjektmi. Kto by to nechcel uznať, musel by prijať subjektivistické presvedčenie a povedať, že každý má svoju vlastnú pravdu.

Vlastníci takýchto právd sú *idiotes*, tzn. ľudia, ktorí majú niečo vlastné (grécke slovo *idios* znamená *vlastný, zvláštny, osobitý*) a sú odsúdení žiť vo svojom uzavretom svete bez záujmu o názory a stanoviská druhých. Nikto z nich sa nemôže stať filozofom, pretože filozofia sa vyznačuje hľadaním a zvažovaním rôznych stanovísk, čo predpokladá existenciu komunity mysliteľov, medzi ktorými dochádza k výmene ideí. Bez toho nemožno k pravde dospieť, a to platí aj pre tých, ktorí si ju privlastňujú ako svoje výlučné osobné vlastníctvo. Pokiaľ nedôjde ku konfrontácii myšlienkových obsahov jednotlivca s myšlienkovými obsahmi druhých ľudí, neprejdú kritickým testom a nemôžu vznášať legitímny nárok na svoju pravdivosť.

Hérakleitos mal skúsenosť s tým, že *sklon k subjektivismu je u väčšiny ľudí veľmi silný*. Preto sa od davu dištancoval a považoval ho za zoskupenie iracionálnych bytostí. Preto je pochopiteľné, prečo odmietal demokraciu – považoval ju za *vládu idiotov*. Kto sa nepozdvihne na platformu filozofie, žije ponorený vo svojich osobných domnienkach, za ktorými sa ako ich pramene skrývajú mnohé vášne. Rozum teda už nestojí nad zmyslovými vnemami ako ich rozumný sudca, ale je ich otrokom, ktorý podlieha tlaku ich náhodnosti a nestálosti. V takom prípade je možné mať bohaté zmyslové skúsenosti, zbierať kvantá empirických údajov, ale bez ich pochopenia: „*Ludské oči a uši sú zlými svedkami, ak majú barbarské (tzn. nechápavé) duše.*“

2. Niekoľko kritických poznámok

Ako sme videli v minulom článku, Hérakleitovo myslenie rehabilitoval nemecký filozof Hegel, ktorý oceňoval najmä jeho *dialektickú povahu*. Namiesto toho však bolo potrebné preskúmať, či je Hérakleitova pozícia taká bezproblémová, ako sa Hegel domnieval. Sporné je jeho presvedčenie, že *ne-bytie iným od seba ustanovuje každú vec v jej identite*. Hérakleitos nedokázal odlíšiť rovinu objektívneho bytia od roviny ľudského myslenia. V našom myslení nám pojem *ničoty* skutočne pomáha pri chápaní identity každej jednej veci. Byť sám sebou totiž okrem iného znamená nebyť iným od seba.

Nemožno však tvrdiť, že *nebytie iným od seba* má konštitutívnu silu a že bez takéhoto vzťahu by sa žiadna vec nemohla vyznačovať vlastnou identitou. Veď aby akákoľvek skutočnosť mohla byť odlišná od toho, čo ona sama nie je, musí byť najprv identická sama so sebou. Jej odlišnosť od iného od seba je už *dôsledkom* jej vlastnej totožnosti. Ak by Hérakleitos uvažoval podobným spôsobom, jeho dialektika by mala len logickú váhu a *nestala by sa motorom samotnej reality*. Takto došlo k jej ontologizácii a Hegel ju vďačne prijal ako reálny proces, ktorý prebieha nezávisle od nášho jednostranne uvažujúceho myslenia.

Napriek „veľkorysosti“ dialektickej metódy, ktorá chráni rovnoprávnosť protikladov, sa Hérakleitos, podobne ako Hegel, dopúšťa *neodpustiteľných lapsusov*, ktoré spôsobujú, že ich myslenie znova a znova klesá na nedialektickú úroveň. Ak sa pravda nedá uskutočniť bez omylu, prečo Hérakleitos tak brojí proti tým, ktorí absolutizujú len jeden z protikladov? Mal by ich naopak chváliť, pretože zabezpečujú prísun

živnej miazgy pre pravdivé poznanie, ktoré sa nezaobíde bez protikladného omylu. Ak sa dobro nemôže uskutočniť bez zla, prečo Hérakleitos oplakáva Hermodorov osud a posielala dospelých Efezanov na šibenicu ako zločincov, ktorí sa dopustili niečoho nepatričného, niečoho, čo nikdy nemali urobiť? Aj oni by si predsa zaslúžili pochvalu za to, že vďaka ich zlému skutku sa môže uskutočniť protikladné dobro.

Podobnú kritiku by sme mohli uplatniť aj na ďalšie Hérakleitove (a Hegelove) výroky. Na tom vidno, že dialektika v hérakleitovsko-hegelovskej verzii *nezodpovedá prirodzenosti ľudského myslenia*, a jej samotní zástancovia to na každom kroku potvrdzujú svojimi tézami, v ktorých sami uprednostňujú svoju vlastnú pozíciu na úkor pozícií svojich oponentov. Nároky prirodzeného myslenia nemožno vymazať a nahradiť niečím odlišným. Nech sú akokoľvek popierané, ich prítomnosť sa vždy neodbytné ohlasuje v slovách a myšlienkach aj tých svojich najtvrdohlavejších odporcov.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/prirodzenost-myslenia-nemozno-potlacit/>